

GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 16 FEBRUARI 2025

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

ICH HAB IN GOTTES HERZ UND SINN BWV 92

GREGORIO ALLEGRI

MISERERE MEI, DEUS

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSVOCAAL.NL

Orgelspel   Erbarm dich mein o Herre Gott (2 verzen)

Heinrich Scheidemann (1595-1663)

Wij gaan staan

Bemoediging   Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed   Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Lied   Psalm 18

1 Cantorij

I. Ik heb U lief van gan-ser har-te, HE-RE.
Gij im-mers zult het on-heil van mij we-ren.
Gij zijt mijn steen-rots, mijn be-vrij-der Gij,
Gij zijt een muur, een ves-ting-wal om mij.
Mijn God, mijn schild, mijn schuil-plaats in ge-va-ren,
mijn rots die mij be-schermt en blijft be-wa-ren,
o hoorn des heils, U loof ik voor al-tijd,
ik roep het uit, want Gij hebt mij be-vrijd.

2 Gemeente

Met banden van de dood was ik omgeven,
dood en verderf verstikten mij het leven;
toen zocht ik in mijn angst Gods aangezicht.
Hij hoorde mij van waar Hij woont in 't licht.
Toen werd God toornig en de landen dreunden,
de bergen daverden, de aarde kreunde.
Gods adem rookte, zijn verbolgen mond
ontstak een vuur, dat onverhoeds verslond.

5 Allen

God boog zich neer, zijn hand heeft mij gevonden
toen mij de waat'ren aan de lippen stonden.
Hij redde mij, toen 's vijands overmacht
mij totterdood in d' engte had gebracht.
Te kwader ure traden zij mij tegen,
maar God geleidde mij op goede wegen,
maakte ruim baan hoezeer ik werd benauwd.
Hij is het die in liefde mij behoudt.

Wij gaan zitten

Gebed

Cantorij

Miserere mei, Deus

Gregorio Allegri (1582-1652)

1. Miserere mei, Deus,
secundum magnam misericordiam tuam;

*Wees mij genadig, God,
in Uw grote barmhartigheid;*

2. Et secundum multitudinem miserationum tuarum,
dele iniquitatem meam.

*En wis, in Uw eindeloos mededogen,
mijn ongerechtigheid uit.*

3. Amplius lava me ab iniquitate mea:
et a peccato meo munda me.

*Was mij grondig schoon van mijn schuld:
en reinig mij van mijn zonde.*

4. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco,
et peccatum meum contra me est semper.

*Want ik ken mijn ongerechtigheid,
en mijn zonde staat mij steeds voor ogen.*

5. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci;
ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris.

*Ik heb gezondigd tegen u en kwaad gedaan in Uw ogen;
opdat U rechtvaardig blijkt in Uw oordelen en zuiver in het gericht.*

6. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum:
et in peccatis concepit me mater mea.

*Zie, ik ben in ongerechtigheid verwekt:
en in zonde heeft mijn moeder mij ontvangen.*

7. Ecce enim veritatem dilexisti;
incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.

*Maar zie, U houdt van waarheid;
in het verborgene maakt U mij Uw wijsheden bekend.*

8. Asperges me hyssopo, et mundabor;
lavabis me, et super nivem dealbabor.

*U besprenkelt mij met hysop, en ik word gereinigd;
U wast mij en ik word witter dan sneeuw.*

9. Auditui meo dabis gaudium et laetitiam:
et exsultabunt ossa humiliata.

*Geef mij blijdschap en vreugde te horen:
en het verbrijzelde gebeente zal jubelen.*

10. Averte faciem tuam a peccatis meis,
et omnes iniquitates meas dele.

*Wend Uw aangezicht af van mijn zonden,
en wis al mijn ongerechtigheden uit.*

11. Cor mundum crea in me, Deus,
et spiritum rectum innova in visceribus meis.

*Schep in mij een rein hart, God,
en vernieuw een rechte geest in mijn binnenste.*

12. Ne projicias me a facie tua,
et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.

*Verwerp mij niet van Uw aangezicht
en neem Uw heilige Geest niet van mij weg.*

13. Redde mihi laetitiam salutaris tui,
et spiritu principali confirma me.

*Hergeef mij blijdschap over uw heil
en versterk mij met een vaste geest.*

14. Docebo iniquos vias tuas,
et impii ad te convertentur.

*Ik zal zondaars Uw wegen leren,
ongelovigen zullen zich bekeren.*

15. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meae,
et exsultabit lingua mea justitiam tuam.

*O God van mijn heil, bevrijd mij van de bloedschuld,
en mijn tong zal jubelen over Uw gerechtigheid.*

16. Domine, labia mea aperies,
et os meum annuntiabit laudem tuam.

*Heer, open mijn lippen,
en mijn mond zal Uw lof verkondigen.*

17. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique;
holocaustis non delectaberis.

*Want als U dat verlangde, zou ik een offer brengen;
maar U scheidt geen behagen in brandoffers.*

18. Sacrificium Deo spiritus contribulatus;
cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias.

*Het offer aan God is een gebroken geest;
een berouwvol en nederig hart veracht U niet, o God.*

19. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion,
ut aedificentur muri Jerusalem.

*Heer, doe wel aan Sion naar Uw welbehagen,
zodat de muren van Jeruzalem gebouwd worden.*

20. Tunc acceptabis sacrificium justitiae, oblationes et holocausta;
tunc imponent super altare tuum vitulos.

*Dan zult U een gerechtvaardigd offer aanvaarden, offeranden en
brandoffers; dan legt men jonge stieren op Uw altaar.*

Schriftlezing Matteus 20, vers 1-16

1 Het is met het koninkrijk van de hemel als met een landheer die er bij het ochtendgloren op uit trok om dagloners voor zijn wijngaard te zoeken. 2 Nadat hij met de arbeiders een dagloon van één denarie overeengekomen was, stuurde hij hen naar zijn wijngaard. 3 Drie uur later trok hij er opnieuw op uit, en toen hij anderen werkloos op het marktplein zag staan, 4 zei hij ook tegen hen: "Gaan jullie ook maar naar mijn wijngaard, de betaling zal rechtvaardig zijn." 5 En ze gingen erheen. Rond het middaguur ging hij er nogmaals op uit, en drie uur later weer, en handelde als tevoren. 6 Toen hij tegen het einde van de dag nog eens op weg ging, trof hij een groepje dat er nog steeds stond. Hij vroeg hun: "Waarom staan jullie hier de hele dag zonder werk?" 7 "Niemand heeft ons ingehuurd," antwoordden ze. Hij zei hun: "Gaan jullie ook maar naar de wijngaard." 8 Toen de avond gevallen was, zei de heer van de wijngaard tegen zijn rentmeester: "Roep de arbeiders bij je en betaal hun het loon uit. Begin daarbij met de laatsten en eindig met de eersten." 9 En zij die er vanaf het einde van de dag waren, kwamen naar voren en kregen ieder een denarie. 10 En toen zij die als eersten waren gekomen naar voren stapten, dachten ze dat zij wel meer zouden krijgen. Maar ook zij kregen ieder die ene denarie.

11 Toen ze het geld hadden aangenomen, gingen ze bij de landheer hun beklag doen: 12 “Die laatsten hebben één uur gewerkt en u behandelt hen zoals u ons behandelt, terwijl wij het onder de brandende zon de hele dag hebben volgehouden.” 13 Hij antwoordde een van hen: “Vriend, ik behandel je toch niet onrechtvaardig? Je hebt toch ingestemd met het loon van één denarie? 14 Neem wat je toekomt en ga. Ik wil aan die laatsten hetzelfde geven als aan jou. 15 Of mag ik met mijn geld niet doen wat ik wil? Ben je jaloers omdat ik goed ben?” 16 Zo zullen de laatsten de eersten zijn en de eersten de laatsten.’

Overdenking

Inzameling der gaven

De opbrengst van deze rondgang is bestemd voor diaconie en kerkrentmeesters. In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie pagina 12 van deze liturgie voor meer informatie).

Orgelspel

Lied

Lied 899

1 Cantorij

1. Wat mijn God wil ge-schied' al - tijd
 zijn wil is steeds de bes - te.
 Hij is al - tijd tot hulp be-reid,
 Hij blijft mijn ster - ke ves - te.
 Hij helpt uit nood,
 de trou - we God,
 Hij troost mij bo-ven - ma - te.
 Wie God ver-trouwt,
 vast op Hem bouwt,
 die zal Hij nooit ver - la - ten.

2 Gemeente

God is mijn troost en toeverlaat,
Hij is mijn hoop, mijn leven.
Al wat Hij wil, hoe het ook gaat,
ik zal het niet weerstreven.
Die mij altijd
vertroost en leidt
die elke haar geteld heeft.
Die van nabij
zolang reeds mij
in liefde vergezeld heeft.

3 Cantorij

Wanneer ik zondaar sterven moet,
en heengaan uit dit leven,
vertrouw ik Hem, Hij maakt het goed,
ik kan het overgeven.
Ja ik beveel
mij Hem geheel
die met mij is begonnen.
Die mij geleidt
door dood en strijd,
Hij heeft al overwonnen.

4 Allen

Nog een ding wil ik vragen Heer,
ik vraag het vol vertrouwen:
wanneer de boze gaat te keer,
laat mij uw hulp aanschouwen,
dat ik niet val
maar leven zal.
Gij zult mij niet beschamen.
Dat is uw eer
o trouwe Heer.
Dus zeg ik vrolijk: Amen.

Cantate   Ich hab in Gottes Herz und Sinn BWV 92 J.S. Bach (1685-1750)

1. Koor

Ich hab in Gottes Herz und Sinn
Mein Herz und Sinn ergeben,
Was böse scheint, ist mein Gewinn,
Der Tod selbst ist mein Leben.
Ich bin ein Sohn
Des, der den Thron
Des Himmels aufgezogen;
Ob er gleich schlägt
Und Kreuz auflegt,
Bleibt doch sein Herz gewogen.

2. Koor en Recitatief Bas

Es kann mir fehlen nimmermehr!

Es müssen eh'r

Wie selbst der treue Zeuge spricht,
Mit Prasseln und mit grausem Knallen
Die Berge und die Hügel fallen:
Mein Heiland aber trüget nicht,

Mein Vater muss mich lieben.

Durch Jesu rotes Blut bin ich in seine Hand geschrieben;
Er schützt mich doch!

Wenn er mich auch gleich wirft ins Meer,

So lebt der Herr auf großen Wassern noch,
Der hat mir selbst mein Leben zugeteilt,
Drum werden sie mich nicht ersäufen.
Wenn mich die Wellen schon ergreifen
Und ihre Wut mit mir zum Abgrund eilt,

So will er mich nur üben,

Ob ich an Jonam werde denken,
Ob ich den Sinn mit Petro auf ihn werde lenken.
Er will mich stark im Glauben machen,
Er will vor meine Seele wachen

Und mein Gemüt,

Das immer wankt und weicht in seiner Güt,
Der an Beständigkeit nichts gleicht,

Gewöhnen, fest zu stehen.

Mein Fuß soll fest
Bis an der Tage letzten Rest
Sich hier uf diesen Felsen gründen.

Halt ich denn Stand,

Und lasse mich in felsenfesten Glauben finden,

Weiß seine Hand,

Die er mich schon vom Himmel beut,
zu rechter Zeit

Mich wieder zu erhöhen.

3. Aria Tenor

Seht, seht! wie reißt, wie bricht, wie fällt,
Was Gottes starker Arm nicht hält.
Steht aber fest und unbeweglich prangen,
Was unser Held mit seiner Macht umfängen.
Lasst Satan wüten, rasen, krachen,
Der starke Gott wird uns unüberwindlich machen.

4. Koraal Alt

**Zudem ist Weisheit und Verstand
Bei ihm ohn alle Maßen,
Zeit, Ort und Stund ist ihm bekannt,
Zu tun und auch zu lassen.**

**Er weiß, wenn Freud,
er weiß, wenn Leid
Uns, seinen Kindern, diene,
Und was er tut,
ist alles gut,
Ob's noch so traurig schiene.**

5. Recitativ Tenor

Wir wollen uns nicht länger zagen
Und uns mit Fleisch und Blut,
Weil wir in Gottes Hut,
So furchtsam wie bisher befragen.
Ich denke dran,
Wie Jesus nicht gefürcht' das tausendfache Leiden;
Er sah es an
Als eine Quelle ewger Freuden.
Und dir, mein Christ,
Wird deine Angst und Qual, dein bitter Kreuz und Pein
Um Jesu willen Heil und Zucker sein.
Vertraue Gottes Huld
Und merke noch, was nötig ist:
Geduld! Geduld!

6. Aria Bas

Das Brausen von den rauhen Winden
Macht, dass wir volle Ähren finden.
Des Kreuzes Ungestüm schafft bei den Christen Frucht,
Drum lasst uns alle unser Leben
Dem weisen Herrscher ganz ergeben.
Küsst seines Sohnes Hand, verehrt die treue Zucht.

7. Koraal en Recitativ Sopraan, Alt, Tenor, Bas

**Ei nun, mein Gott, so fall ich dir
Getrost in deine Hände.**

Bas

So spricht der gottgelassne Geist,
Wenn er des Heilands Brudersinn
Und Gottes Treue gläubig preist.

**Nimm mich, und mache es mit mir
Bis an mein letztes Ende.**

Tenor

Ich weiss gewiss,
Dass ich ohnfehlbar selig bin,
Wenn meine Not und mein Bekümmernis
Von dir so wird geendigt werden:

**Wie du wohl weißt,
Dass meinem Geist
Dadurch sein Nutz entstehe,**

Alt

Dass schon auf dieser Erden,
Dem Satan zum Verdruss,
Dein Himmelreich sich in mir zeigen muss
**Und deine Ehr je mehr und mehr
Sich in ihr selbst erhöhe,**

Sopraan

So kann mein Herz nach deinem Willen
Sich, o mein Jesu, selig stillen,
Und ich kann bei gedämpften Saiten
Dem Friedensfürst ein neues Lied bereiten.

8. Aria Sopraan

Meinem Hirten bleib ich treu.
Will er mir den Kreuzkelch füllen,
Ruh ich ganz in seinem Willen,
Er steht mir im Leiden bei.
Es wird dennoch, nach dem Weinen,
Jesu Sonne wieder scheinen.
Meinem Hirten bleib ich treu.
Jesu leb ich, der wird walten,
Freu dich, Herz, du sollst erkalten,
Jesus hat genug getan.
Amen: Vater, nimm mich an!

9. Koraal

**Soll ich denn auch des Todes Weg
Und finstre Straße reisen,
Wohlan! ich tret auf Bahn und Steg,
Den mir dein Augen weisen.
Du bist mein Hirt,
Der alles wird
Zu solchem Ende kehren,
Dass ich einmal
In deinem Saal
Dich ewig möge ehren.**

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Wij gaan staan

Zending en zegen

---

aan deze dienst werkten mee

Martha Bosch *sopraan*
Edurne Ruiz Garcia *alt*
Francis Ng *tenor*
Henk Neven *bas (Bach)*
Thomas Hoogenboezem *bas (Allegri)*
Laurensorkest
Laurensantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

volgende cantatedienst

zondag 16 maart 2025, 19:00 uur

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Wie schön leuchtet der Morgenstern BWV 1

Anton Bruckner (1824-1896)

Ave Maria

Bobbie Blommesteijn *sopraan*
Adrian Fernandes *tenor*
Guyon Mingelen *bas*
Laurensorkest
Laurensantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Joas van der Schoot *voorganger*

volgende muzikale vespers

zondag 23 februari 2025, 19:00 uur

‘Zoek rust, mijn ziel’

Percy Whitlock (1903-1946)

Folk tune

Max Reger (1873-1916)

Meine Seele ist still zu Gott

Charles Villiers Stanford (1852-1924)

muziek uit: Bible Songs

Mirjam van den Hoek *sopraan*
Geerten Liefing *orgel*
Ds. Joas van der Schoot *voorganger*

volgende evensong

zondag 2 maart 2025, 19:00 uur

Laurens Ensemble
Hayo Boerema *orgel*
Mirjam van den Hoek *dirigent*
Ds. Bert Kuipers *voorganger*

belangrijke mededeling

Laurens Vocaal is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften en subsidies van diverse instanties. Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 11000.

Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld **€ 40** per bezoeker nodig! Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken? Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting Laurens Vocaal te Rotterdam.

U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het: Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurens Vocaal Rotterdam is een culturele ANBI.

Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach – Ich hab in Gottes Herz und Sinn BWV 92

inleiding

'Ich hab in Gottes Herz und Sinn' is chronologisch de zesendertigste van een cyclus van veertig koraalcantates waarmee Bach op 11 juni 1724, de eerste zondag na Pinksteren (zondag Trinitatis), een begin had gemaakt. Deze koraalcantates vormen de tweede jaargang cantates die Bach in Leipzig schreef.

Zoals het woord al aangeeft ligt aan een koraalcantate een reeds bestaand (zowel naar tekst als naar melodie) lied ten grondslag.

Het was helemaal niet zo vanzelfsprekend dat Bach aan deze cyclus koraalcantates begon, wanneer we bedenken dat in Bachs dagen de betekenis en het belang van het kerklied (koraal) bij de componisten sterk aan het teruglopen was. Bij Bach zien we echter een steeds toenemende fascinatie voor cantus firmus-gebonden muziek (het kerklied als leidend principe, meestal in lange notenwaarden). Denk aan de grote openingskoren van de cantates van deze jaargang, aan de orgelwerken waarbij de cantus firmus onderwerp is van steeds nieuwe, moderne bewerking, of aan de vele instrumentale cantus firmus-citaten in de cantates. Met Bachs gegrepen zijn door het kerklied stuiten we op een anachronisme, iets dat niet meer in het toenmalige tijdsbeeld paste. Misschien geldt dit ook wel voor de ongeëvenaarde en zeldzaam prachtige bewerkingen waaraan Bach tekst en melodie van het kerklied onderwerpt.

Men kan zich voorstellen dat Bach met deze werkwijze een grote constructieve samenhang bereikte. Het is opvallend is dat hij toch, bij alle nieuwigheden, in deze vernieuwing de traditie (in de gestalte van het kerklied) betreft. Dat zegt, behalve over de genialiteit van Bach, ook iets over de kwaliteit van die melodieën. Het zijn melodieën waar Bach harmonisch gesproken alle kanten mee op kan, zonder dat zij hun karakter verliezen.

Dit streven naar samenhang doet onwillekeurig denken aan het verschijnsel van de zogeheten cantus firmus-mis uit de 15^e en vroege 16e eeuw. Componisten uit die tijd (bijvoorbeeld Obrecht, Josquin, Palestrina) zochten naar een mogelijkheid de vijf onderdelen van de mistekst (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus, Agnus Dei) een muzikale samenhang te geven. Zij vonden de oplossing door ieder onderdeel te baseren op éénzelfde cantus firmus. Die cantus firmus kon een bestaande hymne, chanson, of een door de componist zelf gecomponeerde melodie zijn. De naam van een dergelijke mis bevatte dan ook vaak een verwijzing naar dat lied (bv. Missa L'Homme armé, Missa Pange Lingua).

Het grondpatroon van de koraalcantate is steeds hetzelfde:

openingskoor:	eerste strofe van het betreffende lied
slotkoraal:	(vaak) laatste strofe van het lied
ertussen liggende recitatieven en aria's:	parafraze van de overgebleven strofen, waarbij vaak de koraalmelodie geheel of gedeeltelijk geciteerd wordt

Dit is het grondplan, maar de uitwerking is voor iedere cantate weer verschillend.

Bachs cantate BWV 92 is van 28 januari 1725 en is bestemd voor zondag Septuagesima, de derde zondag vóór de veertig dagen voor Pasen. Twee jaar later zal Bach beginnen met het meest gedurfde project uit zijn levensloop, de Matthäus Passion. Ook dan zal hij zich voor de opgave gesteld zien hoe samenhang en eenheid te bereiken. Zijn librettist Picander is in die bereikte samenhang van niet te onderschatten betekenis is geweest.

tekst

Aan de cantate ligt het gelijknamige lied van Paul Gerhardt (1647) ten grondslag. De melodie is die van het lied *'Was mein Gott will das g'scheh allzeit'*.

Er is in Gerhardts liederen veel oproep tot geduld en overgave. Veel van zijn liederen zijn ontstaan tegen het einde van de dertigjarige oorlog (1618-1648), een alles ontwrichtende en ruïnerende gebeurtenis. De liederen weerspiegelen het levensgevoel van die tijd: beleving van vergankelijkheid, gepaard gaande met hemelverlangen en hang naar mystiek.

Het lied *'Ich hab in Gottes Herz und Sinn'* is te beschouwen als uitdrukking van een diep geworteld Godsvertrouwen. Het is in dat opzicht dan ook karakteristiek voor veel van Gerhardts liederen. De eerste – moeilijk te vertalen – twee regels van het lied:

*Ich hab in Gottes Herz und Sinn
mein Herz und Sinn ergeben.*

zijn van dat vertrouwen de uitdrukking: *'Ik heb mij met hart en ziel toevertrouwd aan Gods zorg.'*

De laatste drie regels van één van de strofen die de librettist weglief luiden:

*Laß ihm doch zu,
daß er nur tu
das, was ihm wohlgefalle.*

Deze regels drukken hetzelfde uit, zij zijn de keerzijde van de eerste twee regels van de eerste strofe.

structuur

De cantate is van een ongebruikelijke uitgebreidheid. De oorzaak ligt in het feit dat de ons onbekende librettist de twaalf strofen van het lied van Paul Gerhardt vrijwel zonder de nodige inkortingen overneemt, iets wat over het algemeen tamelijk ongebruikelijk was.

Er zijn in deze cantate negen onderdelen. Daarvan bevatten nr. 1, 4 en 9 de melodie inclusief de tekst. In nr. 2 en nr. 7 horen we de koraalmelodie met bijbehorende tekst in combinatie met een commentariërende tekst in de vorm van een ingevoegd recitatief. De overige delen (nr. 3, 5, 6, 8) zijn naar tekst en muziek vrije vormen (aria en recitatief).

muziek

openingskoor

De cantate opent met een koraalfantasia, gebaseerd op de melodie van het koraal '*Was mein Gott will, das g'scheh allzeit*'. Deze prachtige melodie is van Claude de Sermisy (1490-1562). Iedereen kent de melodie uit de Matthäus-Passion.

Het openingskoor volgt de Bar-vorm van het lied A-A-B-A.

De cantus firmus ligt, zoals bij de meeste koraalcantates, ook nu in de sopraan. De partijen van de andere stemmen van het koor zijn ontleend aan het melodisch materiaal van de instrumentale inleiding.

Op het eerste gehoor treffen we in de inleiding weinig tot geen samenhang met de cantus firmus. Toch trekken enkele lange noten in een stijgende lijn in de eerste violen de aandacht. Die noten verwijzen naar het kwartinterval dat in de liedmelodie een grote rol speelt (als afstand tussen twee tonen, en opgevuld met secundes). Zij worden met zestiende noten in tertsen omspeeld door de twee oboe d'amores. Later (maat 84) is dat andersom: de lange noten worden door de oboe d'amores gespeeld, de omspeling door de violen. Deze noten hebben het karakter van een cantus firmus, maar roepen niet meer dan associaties op. Hieronder laat ik enkele van die associaties zien. De meest frappante is die, waar de melodie de tekst heeft *des Himmels aufgezogen*.

Het timbre van de oboe d'amore, omfloerst en weker van toon dan de hobo, is samen met de toonsoort b kl. en de 6/8 maat bepalend voor de sfeer van dit openingskoor.

Een vergelijking met het openingskoor van cantate BWV 111 '*Was mein Gott will, das g'scheh allzeit*' is leerzaam. Beide cantates hebben dezelfde cantus firmus tot 'onderwerp'. Maar daar houdt de overeenkomst dan ook op. Onder invloed van de tekst lijken de beide koraalbewerkingen in geen enkel opzicht op elkaar. Niet wat betreft toonsoort, noch in instrumentatie, maatsoort, affect of tempo. Het openingskoor van BWV 111 wordt bepaald door een meeslepend vreugdemosief. Bach interpreteert de tekst niet in de zin van stille overgave, maar in de betekenis van een blijmoedig en vast geloofsvertrouwen. In BWV 92 zijn toonsoort, maatsoort, affect, instrumentatie op een ander niveau te vinden. Naast de *overgave in Gods zorg* resonanceert dan vooral het besef mee van de nood en de beklemming (*böse, Tod, Kreuz*), van waaruit je je toevlucht neemt tot Gods zorg. Met name de toonsoort b kl., die in Bachs tijd wijst in de richting van wat wij nu eerder beschouwend noemen met een onderton van onlustgevoelens¹, is buitengewoon bepalend voor de kleur en betekenis van dit openingskoor.

recitatief nr. 2

Hier klinkt die merkwaardige combinatie van koraal (tekst en melodie) en commentaar, het is een buitengewoon grillig en ook dramatisch stuk muziek. Bassolo en continuo citeren de tweede strofe van het lied in soms meer, soms minder versierde vorm. De ingesloten recitatieven, commentaren op de versregels, bestaan voor een groot deel uit bijbelcitaties. De librettist staat voor niets als het er om gaat in barokke overdadigheid en schrille kleuren de bedreigingen te schilderen waaraan een Christen is blootgesteld.

---

¹ Een probleem van de omschrijvingen uit die tijd is dat een directe vertaling in termen van vandaag de dag ons op een verkeerd spoor kan brengen. Historisch liggen de tijdperken *toen* en *nu* te ver uit elkaar om zonder meer uit te gaan van overeenkomstige inhoudelijke betekenis.

Hij beroept zich bijvoorbeeld op Jesaja 54, 9-10:

*zoals ik heb gezworen dat het water van Noach
nooit meer de aarde zou overspoelen,
zo zweer ik dat mijn toorn jou niet meer treft
en dat ik je nooit meer bedreig.
Al zouden de bergen wijken
en de heuvels wankelen,
mijn liefde zal nooit meer van jou wijken*

Bach wist natuurlijk wel raad met het barokke tumult dat de librettist ons voor ogen schildert bij woorden als

*Mit Prasseln (knetteren) und mit grausem Knallen
Die Berge und die Hügel fallen:*

Associatief – dat wil zeggen bij wijze van spreken, maar dan ook alleen maar bij wijze van spreken, zie je dat gebeuren: slechts één cello volstaat om door middel van een zich in razende vaart afwaarts stortende beweging het gebeuren muzikaal uit te drukken. Bach heeft er nu geen groot orkest voor nodig. Vergelijkenderwijs kan je hierbij denken aan enkele versregels van de Amerikaanse dichteres Emily Dickinson (1830-1886), met weinig woorden een prachtig beeld scheppend:

*To make a prairie it takes a clover and one bee,
One clover, and a bee,
And revery.
The revery alone will do,
If bees are few.*

*Het maken van een wei vereist een klavertje en één bij,
Eén klavertje, een bij,
En dromerij.
Genoeg is enkel dromerij,
Bij weinig bij.*

uit *Songs of Love and Eternity*, vertaling: Peter Verstegen

Prachtig!

aria nr. 3

Soms heeft Bach meer nodig, zoals in deze aria voor tenor en strijkers, een parafraze van de vierde strofe. Hier klinkt een ander b klein en gaat het er hartstochtelijk onstuimig toe! De dramatiek van de aria – alles wat niet door God bij elkaar wordt gehouden stort in elkaar – wordt door de retorische uitroep *Seht!* nog eens proportioneel aangewakkerd. Alles is hier indrukwekkend aanschouwelijk (*malerisch* zei Schweitzer), ook al zou je bij wijze van spreken niets van de tekst weten. Het contrast tussen de snel omhoogschietende tweëndertigste noten van de eerste violen en de in zestienden omlaag vallende drieklanken van de continuo is fascinerend. Temeer waar deze beweging van de continuo gecompliceerd wordt door de in tertsen spelende middenstemmen, eveneens in zestiende noten. Het effect is – op een enkele uitzondering na – een ononderbroken, obstinate zestiendenbeweging.

Het vocale deel van de aria is driedelig: A-B-C, ingeleid en besloten met hetzelfde ritornel. In het B-deel (*Steht aber fest und unbeweglich prangen*) raakt het tumultmotief even op de achtergrond en bij de woorden *fest* en *unbeweglich* zijn er lang aangehouden noten van de middenstemmen en de tenor, waarbij later de strijkers het tumultmotief hernemen. Dit gedeelte begon in D groot in een mildere 'toon' en eindigt in fis klein.

Het derde gedeelte van deze aria (*Laßt Satan wüten, rasen, krachen*) pakt de hartstochtelijke onstuimigheid van het begin weer op. De tenor voegt daar met zijn gepunteerde drieklanken het nodige aan toe. Het *wüten* van Satan krijgt dezelfde muzikale uitdrukking als de *starke Gott der uns unüberwindlich macht*. Daarna volgt zoals gezegd de herhaling van het inleidingsritornel.

koraal nr. 4

In groot contrast met de voorafgaande aria volgt nu weer een koraalbewerking, de ongewijzigde vijfde strofe van het koraal voor alt, twee oboe d'amores en continuo. Ook nu is de vorm van het lied bepalend voor de bouw van de bewerking. Opvallend is dat de instrumentale thematiek zich geheel onafhankelijk van de cantus firmus beweegt. De drie instrumentale stemmen zijn er zonder beïnvloeding als het ware omheen gewoven. Die zelfstandigheid is zo groot dat we de indruk krijgen van een driestemmige inventie waar achteraf de cantus firmus bij wijze van spreken aan toegevoegd is. Zo is het natuurlijk niet gegaan. Er is bijvoorbeeld op twee plaatsen toch wel enige invloed van de tekst aan te wijzen, bijvoorbeeld in de versregel *Er weiß, wenn Freud, er weiß, wenn Leid*, wanneer vlak voor dit laatste woord in de context van majeur plots even een mineur drieklank klinkt, echter niet op het woord *Leid* zelf! Iets vergelijkbaars doet zich voor bij de afsluiting van de laatste regel *Ob's noch so traurig schiene*. Daar klinkt in de eerste oboe d'amore een chromatische dalende lijn als een nawerking van *traurig*. De tweede oboe d'amore heeft nog de mogelijkheid van een paar chromatische noten, want de eerste oboe d'amore is intussen aan de herhaling van het inleidende ritornel begonnen, waarmee het koraal besloten wordt.

recitatief nr. 5

Voor dit recitatief heeft de librettist de achtste strofe van het lied omgewerkt. Bach heeft het gehele recitatief syllabisch getoonzet, met uitzondering van het herhaalde laatste woord *Geduld! Geduld!*, dat als een klein arioso met de aanwijzing *Adagio* alle aandacht vraagt. De ontzetting over de verschrikkingen en de vertwijfeling waaraan een mens ten prooi kan vallen als Gods reddende hand hem niet beschermt, is als ware het een noodweer weggetrokken.

aria nr. 6

In deze tweede aria van de cantate lijkt het of de grondgedachte van het voorafgaande recitatief ongedaan gemaakt wordt. Het gaat – en daarin is de aria verwant met de andere aria nr. 3 – over onstuimigheden, over het *Brausen von den rauhen Winden*, maar het vervolg is verrassend: *Macht, dass wir volle Ähren finden*. Dat laatste was trouwens ook al te beluisteren in het voorafgaande recitatief. Daar stond:

*Und dir, mein Christ,
wird deine Angst und Qual, dein bitter Kreuz und Pein
um Jesu willen Heil und Zucker sein.*

In deze aria is het nog in een ander perspectief gezet: de aren duiden op oogst: *Des Kreuzes Ungestüm* (onstuimigheid) *schaft bei den Christen Frucht*.

Het contrast met de eerste aria is, ondanks enkele gemeenschappelijke kernwoorden en ondanks een in beide aria's overeenkomstig affect, toch aanzienlijk. In plaats van de sprongen en de scherp geprofileerde ritmiek is voor deze aria kenmerkend de niet aflatende stroom zestienden van de cellosolo. Die niet te stuiten beweging – uitdrukking van *Brausen* – is overwegend trapsgewijs, al zijn hier en daar ook wat sprongen. Maar niet minder opvallend zijn de talloze herhalingen van het eerste motief, waardoor het ostinatokarakter wordt versterkt. Het is bijzonder ingenieus hoe Bach die herhalingen in de vocale bas heeft ingevlochten, met de imitatie tussen vocale en instrumentale bas. Aan het slot van het tweede deel van de aria treedt een mildere toon in bij *Küsst seines Sohnes Hand* (een verwijzing naar psalm 2,12). En weer, als in nr. 2, is het fascinerend dat Bach aan één instrument en één zanger genoeg had om een hele wereld te verbeelden, zoals later ook Emily Dickinson kon dichten: *weinig bij en wat dromerij*.

recitatief nr. 7

In dit recitatief dat formeel gelijkenis vertoont met nr. 2 – koraal en commentariërend recitatief – geeft Bach grotere betekenis aan het koraal (de tiende strofe van het lied) dat nu in vierstemmige zetting en continuo voorgedragen wordt. Anders dan in nr. 2 worden de invoeringen na de koraalregels nu gezongen door bas, tenor, alt en sopraan. Zij zijn weliswaar commentariërend betrokken op de afzonderlijke koraalregels, maar vormen daarin toch een op zichzelf samenhangend geheel. Technisch gesproken vindingrijk werk van de librettist. Bijzonder aan de zetting van de koraalmelodie zijn de kleine voorimitaties van de bas (4 maal) en de verlenging van de eerste regel van het Abgesang (*Wie du wohl weißt*) en de daarmee verbonden fraaie stemvoering van de drie stemmen daaronder. Ook deze koraalzetting is een overtuigend voorbeeld van het in wezen polyfone karakter, polyfonie die vanuit de harmonie wordt aangestuurd.

aria nr. 8

Bij ieder onderdeel van deze cantate val je van de ene verbazing in de andere. Maar er is ook de verwondering over de ervaring van het geheel, over een blijkbaar daaraan ten grondslag liggende orde, die zich aan je toont, waar je om zo te zeggen 'niet van terug hebt'. Waarom orde? Omdat er over de verschillende aspecten van wat zich aan mij toont als orde, het een en ander te zeggen valt. Waarom heb ik er dan tenslotte niet van terug? Omdat die werkelijkheid (orde) er is, er valt iets over te zeggen, terwijl over haar bestaan niets te bewijzen valt, en je het bestaan ervan ook kunt ontkennen.

Zo ervaar ik de laatste aria *Meinem Hirten bleib ich treu* voor sopraan, oboe d'amore en strijkers (pizzicato). De tekst is een parafrase van de elfde strofe van het koraal. Op zichzelf al een wonder van schoonheid, maar vooral in verband met het geheel van de cantate. Want Bach goot deze aria in de vorm van een dans, te denken valt aan een menuet. Niet te snel, eerder schrijdend en voornaam.

Daardoor ademt de aria een sfeer van bezonkenheid en is het contrast met wat er aan voorafgaat aanzienlijk.

Gelet op de sfeer die deze aria en het openingskoor met elkaar gemeen hebben, zou je kunnen zeggen dat in beide het basale vertrouwen, waarvan de twee teksten getuigen, een rol speelt. Waar is dat vertrouwen dan op gebaseerd als ik het basaal noem? Op niets, zegt mijn verstand dat zich aan de feiten houdt. Toch, met Bachs muziek, heb ik een vermoeden van een grond waarin de wereld gegrond is: transcendentie; in de taal van de religie: God.

koraal nr. 9

Bij het slotkoraal (twaalfde strofe) horen we hoe met weer een andere zetting een onvergelijklijk nieuw licht op de melodie geworpen wordt.

tot slot

Op 2 juli 1944, na ontvangst van het bericht dat een dag daarvoor de aanslag op Hitler was mislukt, schrijft Bonhoeffer, de vader van de moderne theologie, aan zijn vriend Bethge: '..... en dan keer je terug tot de mooie liederen van Paul Gerhardt en ben je gelukkig over zulk een bezit.'
Bach koos de tekst van Gerhardts lied, en maakte deze bijzondere, indrukwekkende cantate.

Barend Schuurman

Uit *Bachs Cantates toen en nu* – 2014 uitgeverij Damon

G. Allegri – Miserere mei, Deus

Sommige composities hebben wat we vandaag de dag de X-factor zouden noemen. Zou de naam Allegri ook maar iets oproepen bij de muziek liefhebber van onze dagen als hij niet zijn *Miserere* had geschreven? Allegri (1582-1652) leefde en werkte gedurende zijn hele leven in Rome en schreef o.a. Magnificats en motetten. Maar geen van zijn werken werd zo beroemd als het *Miserere*, een werk op tekst van psalm 51, geschreven om uit te voeren in de Sixtijnse kapel gedurende de Goede week. Wat zou nu de verklaring kunnen zijn voor de grote populariteit van dit werk?

Allegri, zanger, componist en priester trad in 1629 toe tot het koor van de Sixtijnse kapel. Voor dit koor schreef hij zijn *Miserere*. Het stuk klonk vanaf 1666 jaarlijks en exclusief in de Sixtijnse kapel. Tijdens het zingen van de psalmen in de Goede week werden één voor één de kaarsen gedoofd en tegen de tijd dat het *Miserere* klonk was er nog slechts het licht van één kaars achter het altaar. Het was ten strengste verboden het stuk te kopiëren en buiten de kapel uit te voeren. Deed je dat toch dan was excommunicatie je verdiende loon. Deze tot de verbeelding sprekende geheimzinnigheid zal wel een eerste verklaring zijn voor de aantrekkelijkheid van dit werk.

Dan was daar de 14-jarige Mozart die in 1770 volgens de bronnen het stuk aanhoorde en het vervolgens vanuit zijn geheugen aan het papier toevertrouwde. Hij was de enige niet die een afschrift maakte maar wel een zeer beroemde en tot de verbeelding sprekende. Het zal de roem van deze compositie zeker wind in de rug hebben gegeven.

Of is het wellicht die magische hoge C die ons uit koor twee tegemoetkomt? Vanuit het niets tovert de sopraan een onaards aandoende hoge noot tevoorschijn die indrukwekkend door de gewelven galmt. De liefhebber weet dat hij komt en zit in spanning of het deze keer ook weer lukt om de juiste toon te treffen. Ik ben ervan overtuigd dat deze hoge C in belangrijke mate heeft bijgedragen aan de populariteit van dit werk. Grappig is wel dat deze hoge noot daar eigenlijk door een fout terecht is gekomen. Het is bekend dat het stuk op diverse toonhoogtes werd gezongen. Zo hoort Spohr het stuk in 1817 in bes-mineur terwijl Mendelssohn in 1831 c-mineur noteert. Het origineel werd dus getransponeerd naar een passende toonsoort voor het moment. De hoge C is niet door Allegri geschreven maar in de partituur terecht gekomen als foute transcriptie van een getransponeerde versie! De roem van het stuk, gedeeltelijk toe te schrijven aan dat magische moment, berust dus eigenlijk op een misverstand.

Denk die hoge C nu eens weg. Is het dan nog een meesterwerk? De verzen van de psalm zijn verdeeld over twee koren. Het eerste koor is vijfstemmig, het tweede koor, bezet met vier solisten, is vierstemmig. Tussen deze twee koren klinken ook nog éénstemmig geciteerde verzen door de mannen. Het is een structuur die we ook bij de Gabrieli's aantreffen en op zich dus niet wereldschokkend. De manier waarop de koordelen zijn gecomponeerd is gedegen en fraai maar niet van een ongeëvenaarde genialiteit zoals we die vaak bij Bach aantreffen.

Het mooie aan kunst, aan muziek is, dat je soms niet precies kunt duiden waarom het je raakt, waarom het je iets doet. Het belangrijkste is dát het je raakt, dat het je iets geeft wat onuitsprekelijk is, onaards, helend en inspirerend. Als we iets nodig hebben in deze verwarrende, donkere, destructieve tijden dan is het dat! Je laten raken door dit prachtige stuk, geïnspireerd de kerk verlaten is het hoogste haalbare en het meest waardevolle dat ons mag overkomen!

Wiecher Mandemaker